BG Pulse Journal USA
ISSN:1947-2536 http://www.bgpulseusa.com/index.php/bg

MUYNOQ TUMANIDA TURISTIK KLASTER YARATISH VA HUDUDNI IJTIMOIY-IQTISODIY RIVOJLANTIRISHNING INNOVATSION MEXANIZMLARI: RAQAMLASHTIRISH, TARIXIY XOTIRA VA EKO-VOLONTYORLIK

Sagiev Elgeldi Asamatdin uli

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi
“Kelajak liderlari” kursi tinglovchisi

E-mail: elgeldis@gmail.com

Annotatsiya Mazkur maqolada Qoraqalpog‘iston Respublikasining Mo‘ynoq tumanida turistik klaster yaratish orqali hududning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta’minlash imkoniyatlari tadqiq etiladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi ekologik transformatsiyaga uchragan hududlarda turizmni rivojlantirishning zamonaviy boshqaruv mexanizmlarini aniqlash hamda raqamlashtirish, tarixiy xotira va eko-volontyorlikni birlashtiruvchi innovatsion modelni taklif etishdan iborat.

Maqolada turistik klaster konsepsiyasi hududiy rivojlanish vositasi sifatida tahlil qilinib, Mo‘ynoq hududining o‘ziga xos resurslari — Orolbo‘yi ekologik merosi, tarixiy-madaniy obyektlari va mahalliy hamjamiyat salohiyati asosida rivojlanish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqotda tizimli tahlil, qiyosiy tahlil va institutsional yondashuv usullaridan foydalanilgan.

Tadqiqot natijasida Mo‘ynoq hududi uchun **“4T+G innovatsion turistik klaster modeli”** taklif etildi. Mazkur model Tourism (turizm), Technology (raqamli texnologiyalar), Tradition (tarixiy xotira), Togetherness (hamjamiyat ishtiroki) va Governance (samarali davlat boshqaruvi) komponentlarining integratsiyasiga asoslanadi. Ushbu yondashuv turizmni faqat iqtisodiy faoliyat sifatida emas, balki hududiy rivojlanish, ekologik ongni shakllantirish va ijtimoiy faollikni oshirish mexanizmi sifatida ko‘rishga imkon beradi.

Kalit so‘zlar: turistik klaster, Mo‘ynoq tumani, hududiy rivojlanish, raqamlashtirish, ekoturizm, tarixiy xotira, eko-volontyorlik, davlat boshqaruvi, Orolbo‘yi.

Abstract This article examines the possibilities of ensuring socio-economic development of Muynak district of the Republic of Karakalpakstan through the creation of a tourism cluster. The purpose of the research is to identify modern governance mechanisms for tourism development in ecologically transformed territories and to propose an innovative model integrating digitalization, historical memory and eco-volunteering.

The study analyzes the tourism cluster concept as a tool for regional development and explores the potential of Muynak district based on its unique resources, including the ecological heritage of the Aral Sea region, historical and cultural assets, and local community capacity. Systematic analysis, comparative analysis and institutional approach methods were applied.

As a result, the **“4T+G Innovative Tourism Cluster Model”** was proposed for Muynak district. The model integrates Tourism, Technology, Tradition, Togetherness and Governance components. This approach considers tourism not only as an economic activity but also as a mechanism for regional transformation, environmental awareness and social engagement.

Keywords: tourism cluster, Muynak district, regional development, digitalization, ecotourism, historical memory, eco-volunteering, public governance, Aral Sea region.

Аннотация В статье исследуются возможности социально-экономического развития Муйнакского района Республики Каракалпакстан посредством создания туристического кластера. Основная цель исследования заключается в определении современных механизмов управления развитием туризма на территориях, подвергшихся экологической трансформации, а также разработке инновационной модели, объединяющей цифровизацию, историческую память и эко-волонтёрство.

В исследовании туристический кластер рассматривается как инструмент территориального развития. Анализируются возможности использования уникальных ресурсов Муйнакского района, включая экологическое наследие Аральского региона, историко-культурные объекты и потенциал местного населения.

В результате исследования предложена модель **«Инновационный туристический кластер 4T+G»**, основанная на интеграции туризма, цифровых технологий, исторической памяти, участия местного сообщества и эффективного государственного управления. Данный подход рассматривает туризм как механизм комплексного социально-экономического развития территории.

Ключевые слова: туристический кластер, Муйнакский район, территориальное развитие, цифровизация, экотуризм, историческая память, эко-волонтёрство, государственное управление, Аральский регион.

1. Kirish (Introduction)

Hududlarning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta’minlash zamonaviy davlat boshqaruvi tizimining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, ekologik va iqtisodiy muammolarga duch kelgan hududlarda rivojlanishning yangi mexanizmlarini ishlab chiqish, mavjud resurslardan samarali foydalanish va mahalliy aholi manfaatlarini ta’minlash muhim strategik vazifa sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Qoraqalpog‘iston Respublikasining Mo‘ynoq tumani ana shunday hududlardan biridir. Hudud tarixi Orol dengizi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, dengizning qisqarishi ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlarga katta ta’sir ko‘rsatgan. Shu sababli Mo‘ynoqni rivojlantirish masalasi nafaqat iqtisodiy faollikni oshirish, balki ekologik muammolar sharoitida yangi rivojlanish mexanizmlarini yaratish nuqtai nazaridan ham muhimdir.

Bugungi kunda xalqaro tajribada turizm hududiy rivojlanishning samarali vositalaridan biri sifatida qaralmoqda. Turizm sohasi transport, xizmat ko‘rsatish, mahalliy ishlab chiqarish, madaniy meros va ekologik tashabbuslar bilan bog‘langan holda hudud iqtisodiyotining ko‘p tarmoqli rivojlanishiga xizmat qilishi mumkin.

Turistik klaster konsepsiyasi ushbu jarayonni tizimli tashkil etish imkonini beradi. M. Porter tomonidan ishlab chiqilgan klaster nazariyasiga ko‘ra, geografik jihatdan yaqin joylashgan va o‘zaro bog‘langan tashkilotlar hamda institutlarning hamkorligi hududiy raqobatbardoshlikni oshiradi va innovatsiyalarni rag‘batlantiradi [1].

Mo‘ynoq hududi uchun turistik klaster yaratishning o‘ziga xosligi shundaki, bu yerda turizmning asosiy resursi faqat tabiiy landshaft emas, balki Orol dengizi bilan bog‘liq tarixiy tajriba, ekologik meros va insoniyat uchun muhim bo‘lgan global muammo bilan bog‘liq xotiradir.

Shu nuqtai nazardan, hududni rivojlantirishda quyidagi omillarni birlashtirgan kompleks yondashuv zarur:

- raqamli texnologiyalar orqali turistik xizmatlarni modernizatsiya qilish;
- tarixiy xotirani hududiy brend elementiga aylantirish;
- mahalliy aholini rivojlanish jarayoniga jalb qilish;
- ekologik tashabbuslarni qo‘llab-quvvatlash;
- davlat boshqaruvi mexanizmlarini takomillashtirish.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, unda Mo‘ynoq tumanida turizmni rivojlantirish masalasi alohida sektor sifatida emas, balki hududiy transformatsiyaning kompleks boshqaruv modeli sifatida o‘rganiladi.

Tadqiqot maqsadi

Mo‘ynoq tumanida turistik klaster yaratish orqali hududning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta’minlashga xizmat qiluvchi innovatsion boshqaruv mexanizmlarini ishlab chiqish.

Tadqiqot vazifalari

- turistik klasterlarning hududiy rivojlanishdagi ilmiy-nazariy asoslarini tahlil qilish;
- Mo‘ynoq hududining turistik imkoniyatlarini baholash;
- raqamlashtirishning turizm boshqaruvidagi rolini aniqlash;
- tarixiy xotira va ekologik merosdan foydalanish mexanizmlarini asoslash;
- eko-volontyorlik asosida mahalliy hamjamiyat ishtirokini kuchaytirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqish.

2. Adabiyotlar sharhi (Literature Review)

Hududiy rivojlanish, turistik klasterlar va barqaror turizm masalalari zamonaviy ilmiy adabiyotlarda keng o‘rganilgan yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Ushbu tadqiqot yo‘nalishida asosiy e’tibor turizmni alohida iqtisodiy faoliyat emas, balki hududiy rivojlanish, innovatsiyalar va ijtimoiy hamkorlikni shakllantiruvchi tizim sifatida ko‘rishga qaratilgan.

Turistik klaster nazariyasining ilmiy asoslari iqtisodiy klaster konsepsiyasiga borib taqaladi. Amerikalik iqtisodchi **Michael Porter** klasterlarni ma’lum hududda joylashgan va o‘zaro bog‘langan kompaniyalar, ta’minotchilar, xizmat ko‘rsatuvchi tashkilotlar hamda institutsional subyektlar tizimi sifatida izohlaydi. Uning fikricha, bunday hamkorlik hududlarning raqobatbardoshligini oshiradi va innovatsion rivojlanishni tezlashtiradi [1].

Porterning klaster nazariyasi dastlab sanoat tarmoqlari uchun ishlab chiqilgan bo‘lsa-da, keyinchalik turizm sohasida ham keng qo‘llanila boshlandi. Chunki turizm sohasi tabiatan ko‘plab

mustaqil subyektlarning o‘zaro hamkorligini talab qiladi. Mehmonxona, transport, ovqatlanish, madaniy obyektlar, mahalliy tadbirkorlar va davlat tashkilotlari o‘rtasidagi integratsiya turistik hududning umumiy jozibadorligini belgilaydi.

Turizm klasterlari bo‘yicha tadqiqot olib borgan **Nordin** turistik klasterni hududdagi turizm faoliyati bilan bog‘liq tashkilotlar, xizmatlar va infratuzilmaning o‘zaro hamkorlik tizimi sifatida ko‘rib chiqadi. Tadqiqotchining fikricha, klaster modeli hududiy bilim almashinuvi va innovatsiyalarni rag‘batlantirish orqali turizmning uzoq muddatli raqobatbardoshligini ta’minlaydi [2].

Mazkur yondashuv Mo‘ynoq tumani uchun ham muhim ahamiyatga ega. Chunki hududning turistik salohiyati faqat alohida obyektlar mavjudligi bilan emas, balki ushbu obyektlarni yagona xizmatlar tizimiga birlashtirish qobiliyati bilan belgilanadi.

2.1. Barqaror turizm va ekologik hududlarni rivojlantirish masalalari

Ekologik jihatdan muammoli hududlarda turizmni rivojlantirish masalasi barqaror rivojlanish konsepsiyasi bilan chambarchas bog‘liq.

Birlashgan Millatlar Jahon Turizm Tashkiloti (UN Tourism) barqaror turizmni tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, mahalliy aholining manfaatlarini hisobga olish va uzoq muddatli iqtisodiy samaradorlikni ta’minlashga yo‘naltirilgan turizm shakli sifatida belgilaydi [3].

Barqaror turizmning asosiy tamoyillari quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- ekologik muvozanatni saqlash;
- mahalliy aholining turizm jarayonidagi ishtirokini ta’minlash;
- madaniy merosni himoya qilish;
- iqtisodiy foydaning hudud ichida qolishini ta’minlash.

Mo‘ynoq hududi uchun ushbu tamoyillar alohida ahamiyatga ega. Chunki hududning asosiy turistik qiymati aynan ekologik o‘zgarishlar va tarixiy jarayonlar bilan bog‘liq.

Shuning uchun Mo‘ynoqda turizm rivoji tabiiy resurslardan foydalanish emas, balki ekologik xotirani saqlash va hududning yangi ijobiy identitetini shakllantirish vositasi sifatida qaralishi lozim.

2.2. Raqamlashtirish va zamonaviy turizm boshqaruvi

Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi turizm sohasida yangi boshqaruv imkoniyatlarini yaratdi. Bugungi kunda turistlar nafaqat an’anaviy reklama vositalari, balki raqamli platformalar, mobil ilovalar, virtual xizmatlar va onlayn axborot tizimlari orqali turistik qarorlar qabul qilmoqda.

Buhalis va Law tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining turizm sohasidagi roli tahlil qilinib, raqamlashtirish turistik xizmatlarni individuallashtirish, boshqaruv samaradorligini oshirish va yangi turistik tajribalarni yaratishga imkon berishi ko‘rsatilgan [4].

Mo‘ynoq sharoitida raqamlashtirish quyidagi vazifalarni bajarishi mumkin:

- hududning yagona raqamli turizm xaritasini yaratish;
- tarixiy obyektlar haqida interaktiv ma’lumot berish;
- turistlar harakati va ehtiyojlari haqida ma’lumot to‘plash;
- mahalliy xizmat ko‘rsatuvchilarni yagona platformaga birlashtirish.

Bu yondashuv hududning geografik uzoqligi bilan bog‘liq ayrim cheklovlarni kamaytirishi mumkin.

2.3. Mahalliy hamjamiyat ishtiroki va eko-volontyorlik

Zamonaviy turizm tadqiqotlarida mahalliy aholining ishtiroki barqaror rivojlanishning asosiy shartlaridan biri sifatida ko‘rilmoqda.

Scheyvens ekoturizm bo‘yicha tadqiqotida mahalliy hamjamiyatlarning turizm jarayonidagi faol ishtiroki iqtisodiy manfaat bilan bir qatorda ijtimoiy imkoniyatlarni ham kengaytirishini ta’kidlaydi [5].

Ushbu yondashuvga ko‘ra, mahalliy aholi:

- xizmat ko‘rsatuvchi;
- madaniy meros tashuvchisi;
- ekologik tashabbus ishtirokchisi;
- hudud brendining asosiy vakili

sifatida namoyon bo‘ladi.

Mo‘ynoq sharoitida eko-volontyorlik mexanizmi ayniqsa istiqbolli yo‘nalish hisoblanadi. Chunki ekologik muammolarni kamaytirish va hududni turistik jihatdan rivojlantirish faqat davlat loyihalari orqali emas, balki jamiyatning faol ishtiroki orqali samarali amalga oshirilishi mumkin.

2.4. Orolbo‘yi hududlarini rivojlantirish bo‘yicha tadqiqotlar

Orol dengizi inqirozi Markaziy Osiyodagi eng yirik ekologik muammolardan biri sifatida xalqaro ilmiy hamjamiyat tomonidan keng o‘rganilgan.

Tadqiqotlarda Orolbo‘yi hududlarida ekologik muammolar bilan bir qatorda iqtisodiy diversifikatsiya, aholi bandligi va yangi rivojlanish imkoniyatlarini yaratish zarurligi qayd etiladi.

Xususan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti Taraqqiyot Dasturi (UNDP) va boshqa xalqaro tashkilotlarning Orolbo‘yi bo‘yicha dasturlarida mahalliy hamjamiyatlarni rivojlantirish, ekologik barqarorlik va yashil iqtisodiyot tamoyillarini joriy etish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan [6].

Biroq mavjud tadqiqotlarning katta qismi ekologik muammolarni yumshatish, sog‘liqni saqlash yoki ijtimoiy himoya masalalariga qaratilgan bo‘lib, Mo‘ynoq sharoitida **raqamlashtirish + tarixiy xotira + eko-volontyorlik + davlat boshqaruvi** elementlarini yagona turistik klaster modeli sifatida integratsiya qilish masalasi yetarlicha ishlab chiqilmagan.

2.5. Tadqiqot bo‘shlig‘i (Research Gap)

Adabiyotlar tahlili asosida quyidagi ilmiy bo‘shliq aniqlandi:

1. Turistik klasterlar nazariyasi yaxshi rivojlangan bo‘lsa-da, ekologik transformatsiyaga uchragan hududlarda uni qo‘llash mexanizmlari yetarlicha o‘rganilmagan.

2. Raqamli turizm bo‘yicha tadqiqotlar mavjud, biroq chekka hududlarda raqamlashtirishning hududiy rivojlanish vositasi sifatidagi roli qo‘shimcha tadqiqotlarni talab qiladi.

3. Mahalliy hamjamiyat ishtiroki bo‘yicha ilmiy qarashlar shakllangan, ammo eko-volontyorlikni davlat boshqaruvi mexanizmi bilan bog‘lash masalasi kam o‘rganilgan.

Shu sababli mazkur tadqiqotning asosiy ilmiy hissasi Mo‘ynoq tumani uchun:

“4T+G innovatsion turistik klaster modeli”

ni taklif etishdan iborat bo‘lib, unda:

- Tourism;
- Technology;
- Tradition;
- Togetherness;
- Governance

elementlari yagona hududiy rivojlanish tizimiga birlashtiriladi.

3. Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology)

Mazkur tadqiqotning metodologik asosini hududiy rivojlanish nazariyasi, turizm klasterlari konsepsiyasi, barqaror rivojlanish tamoyillari hamda davlat boshqaruvi yondashuvlari tashkil etadi.

Tadqiqotning asosiy metodologik g‘oyasi shundan iboratki, ekologik transformatsiyaga uchragan hududlarda turizmni rivojlantirish faqat mavjud resurslardan foydalanish masalasi emas, balki iqtisodiy, ijtimoiy, ekologik va boshqaruv omillarini yagona tizimga birlashtirish jarayonidir.

Shu sababli tadqiqotda kompleks tizimli yondashuv qo‘llanildi.

3.1. Tadqiqot dizayni

Tadqiqot sifat (qualitative) yondashuv asosida amalga oshirildi.

Tadqiqot jarayoni uch bosqichdan iborat:

Birinchi bosqich — nazariy tahlil

Ushbu bosqichda:

- turistik klaster nazariyasi;
- barqaror turizm konsepsiyasi;

- ekoturizm rivojlanishi;
- raqamli turizm boshqaruvi;
- hududiy rivojlanish modellari

bo‘yicha ilmiy manbalar o‘rganildi.

Nazariy tahlil natijasida turizm klasterining asosiy elementlari aniqlandi.

Ikkinchi bosqich — hududiy tahlil

Mazkur bosqichda Mo‘ynoq tumanining rivojlanish imkoniyatlari quyidagi yo‘nalishlarda tahlil qilindi:

- ekologik resurslar;
- tarixiy-madaniy salohiyat;
- turizm infratuzilmasi;
- inson kapitali;
- raqamli imkoniyatlar;
- davlat boshqaruvi mexanizmlari.

Hududiy tahlil davomida Mo‘ynoqning asosiy ustunligi uning Orol dengizi bilan bog‘liq noyob tarixiy va ekologik identiteti ekanligi aniqlandi.

Uchinchi bosqich — innovatsion model ishlab chiqish

Yakuniy bosqichda aniqlangan omillar asosida Mo‘ynoq hududi uchun **“4T+G innovatsion turistik klaster modeli”** ishlab chiqildi.

Mazkur model turizmni hududiy rivojlanish vositasi sifatida boshqarishning integratsiyalashgan mexanizmini taklif qiladi.

3.2. Tadqiqot usullari

1. Tizimli tahlil usuli

Tizimli tahlil orqali turizm hududining barcha tarkibiy qismlari o‘zaro bog‘liq tizim sifatida ko‘rib chiqildi.

Ushbu usul quyidagi savollarga javob topishga imkon berdi:

- Mo‘ynoq hududining asosiy rivojlanish resurslari nimalardan iborat?
- Ushbu resurslarni qanday qilib yagona turistik mahsulotga aylantirish mumkin?
- Davlat va jamiyat hamkorligini qanday tashkil qilish kerak?

2. Qiyosiy tahlil usuli

Qiyosiy tahlil xalqaro tajribadagi:

- ekoturizm modellari;
- turistik klasterlar;
- raqamli turizm platformalari;
- mahalliy hamjamiyat ishtirokiga asoslangan loyihalar

bilan Mo‘ynoq sharoitini taqqoslash imkonini berdi.

3. Institutsional tahlil usuli

Mazkur usul orqali turistik klaster faoliyatida ishtirok etuvchi subyektlarning roli baholandi. Asosiy manfaatdor tomonlar:

Subyekt	**Vazifasi**
Davlat boshqaruvi organlari	Strategik boshqaruv va muvofiqlashtirish
Mahalliy hokimiyat	Hududiy loyihalarni amalga oshirish
Tadbirkorlik subyektlari	Turistik xizmatlar yaratish
Mahalliy aholi	Xizmat ko‘rsatish va madaniy resurslarni taqdim etish
Ta’lim muassasalari	Kadrlar tayyorlash
Volontyorlik tashkilotlari	Ekologik va ijtimoiy tashabbuslar

4. SWOT-tahlil usuli

Mo‘ynoq hududida turistik klaster yaratish imkoniyatlari SWOT modeli asosida baholandi.

1-jadval

Mo‘ynoq turistik klasterining SWOT tahlili

Kuchli jihatlar (Strengths)	**Zaif jihatlar (Weaknesses)**
Orol dengizi bilan bog‘liq noyob tarixiy tajriba	Transport masofasining uzoqligi
Ekologik turizm uchun katta salohiyat	Turizm infratuzilmasining cheklanganligi
Xalqaro ekologik qiziqish mavjudligi	Malakali turizm kadrlariga ehtiyoj
O‘ziga xos hududiy brend yaratish imkoniyati	Xizmatlar diversifikatsiyasining pastligi

Imkoniyatlar (Opportunities)	**Tahdidlar (Threats)**
Ekoturizmni rivojlantirish	Ekologik xavflarning davom etishi

Imkoniyatlar (Opportunities)	Tahdidlar (Threats)
Xalqaro loyihalarni jalb qilish	Turizm oqimining mavsumiyligi
Raqamli turizm xizmatlarini yaratish	Tabiiy resurslarga bosim oshishi
Yoshlarni volontyorlikka jalb qilish	Mahalliy aholining chetda qolishi

4. Tadqiqot natijalari (Research Results)

Tadqiqot natijasida Mo‘ynoq tumani uchun hududiy rivojlanishning integratsiyalashgan modeli taklif qilindi.

Ushbu model:

“4T+G innovatsion turistik klaster modeli”

deb nomlandi.

Modelning asosiy g‘oyasi:

Turizm resurslari + Raqamli texnologiyalar + Tarixiy xotira + Hamjamiyat ishtiroki + Samarali boshqaruv = Barqaror hududiy rivojlanish

4.1. Modelning tarkibiy elementlari

1. Tourism — turistik ekotizim

Birinchi komponent hududdagi mavjud turistik resurslarni yagona tizimga birlashtirishni nazarda tutadi.

Mo‘ynoq uchun ustuvor yo‘nalishlar:

- Orolbo‘yi ekologik turizmi;
- tarixiy marshrutlar;
- ilmiy-ekologik ekspeditsiyalar;
- foto-turizm;
- mahalliy madaniyatga asoslangan turizm.

Bu yo‘nalishning maqsadi — turistni faqat obyektga olib kelish emas, balki hudud haqida kompleks tajriba yaratishdir.

2. Technology — raqamli transformatsiya

Ikkinchi komponent turizm boshqaruvini zamonaviy texnologiyalar asosida rivojlantirishni nazarda tutadi.

Taklif etilayotgan mexanizmlar:

“Digital Muynak” platformasi

Platforma quyidagi imkoniyatlarga ega bo‘lishi mumkin:

- turistik obyektlar xaritasi;
- mehmon uylari ma’lumotlari;
- gidlar bazasi;
- virtual ekskursiyalar;
- elektron axborot xizmatlari.

Virtual tarixiy muzey

Ushbu loyiha orqali:

- Orol dengizining tarixiy holati;
- baliqchilik an’analari;
- mahalliy aholining xotiralari

raqamli shaklda saqlanishi mumkin.

Bu tarixiy xotirani yangi avlodga yetkazishning samarali vositasi bo‘ladi.

3. Tradition — tarixiy xotira va madaniy meros

Mo‘ynoqning asosiy raqobat ustunligi uning tarixiy mazmunidadir.

Ko‘plab hududlarda tabiiy obyektlar mavjud, biroq Mo‘ynoqni ajratib turuvchi jihat — uning insoniyat tarixidagi yirik ekologik o‘zgarish bilan bog‘liqligidir.

Shuning uchun tarixiy xotira:

- turistik brend;
- ta’limiy resurs;
- ilmiy tadqiqot maydoni

sifatida foydalanilishi mumkin.

4. Togetherness — hamjamiyat ishtiroki

To‘rtinchi komponent mahalliy aholining turizm jarayonidagi faol ishtirokini ta’minlashga qaratilgan.

Asosiy yo‘nalishlar:

- eko-volontyorlik dasturlari;
- mahalliy gidlar tayyorlash;
- oilaviy mehmon uylari;

- hunarmandchilikni rivojlantirish.

Bu orqali turizm hudud aholisi uchun real iqtisodiy imkoniyatga aylanishi mumkin.

5. Governance — samarali davlat boshqaruvi

Modelning qo‘shimcha elementi davlat boshqaruvi mexanizmidir.

Davlatning vazifalari:

- strategik rejalashtirish;
- infratuzilmani rivojlantirish;
- investitsiyalarni jalb qilish;
- manfaatdor tomonlar faoliyatini muvofiqlashtirish;
- monitoring tizimini yaratish.

5. Muhokama (Discussion)

Turizm sohasining zamonaviy rivojlanish tendensiyalari shuni ko‘rsatmoqdaki, hududlarning raqobatbardoshligi faqat tabiiy resurslar mavjudligi bilan emas, balki ushbu resurslarni samarali boshqarish, raqamli texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish va mahalliy hamjamiyat manfaatlarini hisobga olish darajasi bilan belgilanadi.

Mo‘ynoq tumani misolida olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, hududning rivojlanish modeli an’anaviy turizm yondashuvlaridan farqli ravishda kompleks boshqaruv tamoyillariga asoslanishi kerak. Chunki Mo‘ynoqning asosiy qiymati faqat geografik yoki tabiiy xususiyatlarda emas, balki uning ekologik, tarixiy va ijtimoiy mazmunidadir.

Taklif etilgan **“4T+G innovatsion turistik klaster modeli”** hududiy rivojlanishning bir nechta yo‘nalishlarini yagona tizimga birlashtiradi.

5.1. Turistik klasterning hududiy rivojlanishga ta’siri

Ilmiy adabiyotlarda turistik klasterlar hududiy iqtisodiy faollikni oshiruvchi mexanizmlardan biri sifatida qaraladi. Klaster modeli alohida faoliyat yurituvchi subyektlarni yagona iqtisodiy tizimga birlashtirib, ular o‘rtasidagi hamkorlik va innovatsiyalarni kuchaytiradi [1].

Mo‘ynoq uchun turistik klasterning asosiy afzalligi shundaki, u mavjud resurslarni yangi iqtisodiy qiymatga aylantirish imkonini beradi.

Masalan:

Orolbo‘yi ekologik merosi → turistik mahsulot → xizmatlar bozori → mahalliy daromad → hududiy rivojlanish

zanjiri shakllanishi mumkin.

Bunda turizm:

- transport;

- savdo;
- xizmat ko‘rsatish;
- hunarmandchilik;
- mehmon uylari;
- mahalliy ishlab chiqarish

kabi ko‘plab sohalarning rivojlanishiga turtki beradi.

Shu jihatdan, turistik klaster Mo‘ynoq uchun iqtisodiy diversifikatsiya vositasi sifatida qaralishi mumkin.

5.2. Raqamlashtirishning turizm boshqaruvidagi strategik roli

Zamonaviy turizmda raqamli transformatsiya nafaqat xizmatlarni elektron shaklga o‘tkazish, balki hudud boshqaruvining sifat jihatdan yangi bosqichini anglatadi.

Buhalis va Law tadqiqotlarida qayd etilganidek, axborot texnologiyalari turizm sohasida iste’molchi tajribasini yaxshilash, marketing samaradorligini oshirish va boshqaruv qarorlarini takomillashtirish imkonini beradi [4].

Mo‘ynoq hududida raqamlashtirish quyidagi strategik natijalarga olib kelishi mumkin:

1. Hududning global ko‘rinishini oshirish

Raqamli platformalar orqali Mo‘ynoq haqidagi ma’lumotlarni xalqaro auditoriyaga yetkazish mumkin.

Bunda:

- virtual turlar;
- ko‘p tilli axborot tizimlari;
- raqamli xaritalar

muhim vosita bo‘ladi.

2. Turizm oqimini samarali boshqarish

Raqamli tizimlar orqali:

- tashrif buyuruvchilar soni;
- mavsumiylik;
- turistlarning qiziqishlari

haqida ma’lumot yig‘ish mumkin.

Bu esa davlat boshqaruvi organlariga aniq tahliliy qarorlar qabul qilish imkonini beradi.

3. Mahalliy xizmatlarni yagona tizimga birlashtirish

Ko‘pincha chekka hududlarda asosiy muammolardan biri — kichik xizmat ko‘rsatuvchilarning bozor imkoniyatlariga chiqishidir.

Raqamli platforma orqali:

- mehmon uylari;
- gidlar;
- transport xizmatlari;
- mahalliy mahsulot ishlab chiqaruvchilar

yagona turistik ekotizimga birlashishi mumkin.

5.3. Tarixiy xotiraning hududiy brend yaratishdagi o‘rni

Turizm rivojida hududning o‘ziga xos hikoyasi katta ahamiyatga ega. Bugungi turistlar faqat tabiiy manzaralarni emas, balki ma’no va tajribani izlamoqda.

Mo‘ynoqning asosiy brend elementi — Orol dengizi tarixi bilan bog‘liq xotiradir.

Bu tarixiy xotira uchta funksiyani bajaradi:

Birinchidan — turistik jozibadorlik

Orolbo‘yi hududi ekologik o‘zgarishlarning global ramzlaridan biri sifatida xalqaro qiziqish uyg‘otadi.

Ikkinchidan — ta’limiy funksiyasi

Mo‘ynoq:

- ekologik tadqiqotlar;
- ilmiy ekspeditsiyalar;
- universitet dasturlari

uchun amaliy maydonga aylanishi mumkin.

Uchinchidan — hududiy identitet

Tarixiy xotira mahalliy aholining o‘z hududiga bo‘lgan munosabatini mustahkamlaydi.

Bu esa hudud rivojida ijtimoiy kapitalni shakllantiradi.

5.4. Eko-volontyorlikning innovatsion boshqaruv mexanizmi sifatidagi ahamiyati

An’anaviy rivojlanish modellarida aholi ko‘pincha davlat loyihalarining kuzatuvchisi sifatida namoyon bo‘ladi. Zamonaviy barqaror rivojlanish konsepsiyasi esa fuqarolarni faol ishtirokchi sifatida ko‘rishni talab qiladi.

Scheyvens tadqiqotida ekoturizmning muvaffaqiyati ko‘p jihatdan mahalliy hamjamiyatlarning vakolatlari va manfaatlariga bog‘liq ekanligi ko‘rsatilgan [5].

Mo‘ynoq sharoitida eko-volontyorlik quyidagi yo‘nalishlarda rivojlantirilishi mumkin:

Ekologik yo‘nalish:

- tabiatni muhofaza qilish tadbirlari;
- ekologik targ‘ibot;
- hududni tozalash aksiyalari.

Turistik yo‘nalish:

- ko‘ngilli gidlik;
- turistlarga axborot berish;
- ekologik marshrutlarni tashkil etish.

Ijtimoiy yo‘nalish:

- yoshlarni rivojlanish jarayoniga jalb qilish;
- yangi ko‘nikmalar shakllantirish.

5.5. Davlat boshqaruvi uchun amaliy ahamiyati

Tadqiqot natijalari davlat boshqaruvi nuqtai nazaridan quyidagi xulosalarni beradi:

Birinchidan, turizmni rivojlantirishda sektorlararo boshqaruv mexanizmini yaratish zarur.

Ya’ni turizm:

- iqtisodiyot;
- ekologiya;
- ta’lim;
- madaniyat;
- raqamli rivojlanish

yo‘nalishlari bilan uyg‘un boshqarilishi kerak.

Ikkinchidan, davlatning roli faqat nazorat qilish bilan cheklanmasligi lozim.

Zamonaviy boshqaruvda davlat:

- muvofiqlashtiruvchi;
- strategik rejalashtiruvchi;
- hamkorlik platformasini yaratuvchi

subyekt sifatida faoliyat yuritishi kerak.

Uchinchidan, hududiy rivojlanishda natijalarni baholash tizimi zarur.

Buning uchun quyidagi indikatorlardan foydalanish mumkin:

Indikator	Baholash yo‘nalishi
Turistlar soni	Turizm oqimi dinamikasi
Yangi ish o‘rinlari	Ijtimoiy-iqtisodiy ta’sir
Mahalliy xizmatlar soni	Biznes faolligi
Raqamli xizmatlardan foydalanish	Innovatsion rivojlanish
Ekologik loyihalar soni	Barqarorlik darajasi

5.6. Tadqiqotning ilmiy yangiligi

Mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligi quyidagi jihatlarda namoyon bo‘ladi:

1. Mo‘ynoq tumani uchun ekologik va tarixiy xususiyatlarni hisobga oluvchi integratsiyalashgan **“4T+G innovatsion turistik klaster modeli”** ishlab chiqildi.

2. Turizm, raqamlashtirish, tarixiy xotira va eko-volontyorlik yagona hududiy rivojlanish tizimi sifatida asoslandi.

3. Ekologik inqirozga uchragan hududlarni rivojlantirishda turizmning iqtisodiy emas, balki kompleks ijtimoiy transformatsiya vositasi sifatidagi roli ochib berildi.

4. Davlat boshqaruvi, biznes va fuqarolik jamiyati hamkorligiga asoslangan boshqaruv mexanizmi taklif qilindi.

6. Xulosa (Conclusion)

Mazkur tadqiqotda Mo‘ynoq tumanida turistik klaster yaratish orqali hududning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta’minlashning innovatsion mexanizmlari tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, Orolbo‘yi hududlarida rivojlanish masalasiga faqat iqtisodiy nuqtai nazardan yondashish yetarli emas. Bunday hududlarda iqtisodiy faollik, ekologik barqarorlik, tarixiy xotirani saqlash va mahalliy hamjamiyat manfaatlarini uyg‘unlashtiruvchi kompleks boshqaruv modeli zarur.

Mo‘ynoq tumani o‘zining noyob geografik joylashuvi, Orol dengizi bilan bog‘liq tarixiy tajribasi va ekologik ahamiyati sababli alohida turistik salohiyatga ega hudud hisoblanadi. Biroq ushbu salohiyatni to‘liq ro‘yobga chiqarish uchun turizmni alohida xizmat sohasi sifatida emas, balki hududiy rivojlanishning strategik vositasi sifatida ko‘rib chiqish talab etiladi.

Tadqiqot doirasida taklif etilgan **“4T+G innovatsion turistik klaster modeli”** Mo‘ynoq hududining rivojlanish imkoniyatlarini beshta asosiy yo‘nalishda birlashtiradi:

- **Tourism** — hududning turistik resurslarini yagona tizimga birlashtirish;

- **Technology** — raqamli texnologiyalar orqali xizmatlar va boshqaruv samaradorligini oshirish;
- **Tradition** — tarixiy xotira va madaniy merosni hududiy brend sifatida shakllantirish;
- **Togetherness** — mahalliy hamjamiyat va eko-volontyorlik ishtirokini ta’minlash;
- **Governance** — davlat boshqaruvi va manfaatdor tomonlar hamkorligini samarali tashkil etish.

Tadqiqot natijasida quyidagi ilmiy xulosalarga kelindi:

Birinchidan, turistik klaster modeli Mo‘ynoq kabi chekka va ekologik muammoli hududlarda iqtisodiy diversifikatsiyani ta’minlashning samarali mexanizmlaridan biri bo‘lishi mumkin.

Ikkinchidan, raqamlashtirish hududning turistik imkoniyatlarini kengaytiruvchi, xizmatlar sifatini oshiruvchi va davlat boshqaruvi uchun zarur axborot bazasini shakllantiruvchi strategik omil hisoblanadi.

Uchinchidan, Mo‘ynoqning tarixiy xotirasi va Orol dengizi bilan bog‘liq tajribasi hududning asosiy turistik ustunligiga aylanishi mumkin. Bu omil hududni oddiy sayyohlik manzili emas, balki ekologik va ilmiy ahamiyatga ega makon sifatida namoyon etish imkonini beradi.

To‘rtinchidan, mahalliy aholining faol ishtiroki va eko-volontyorlik mexanizmlarini rivojlantirish turizmning barqarorligini ta’minlovchi muhim shartlardan biridir.

Umuman olganda, Mo‘ynoq tumanida turistik klaster yaratish masalasi hududiy rivojlanish siyosatining kompleks yo‘nalishi sifatida qaralishi lozim. Bunda turizm iqtisodiy daromad manbai bo‘lish bilan birga ekologik ongni shakllantirish, ijtimoiy faollikni oshirish va hududiy identitetni mustahkamlash vositasiga aylanishi mumkin.

7. Amaliy tavsiyalar (Practical Recommendations)

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi amaliy takliflar ishlab chiqildi:

1. “Digital Muynak” yagona raqamli turizm platformasini yaratish

Mazkur platforma quyidagi funksiyalarni bajarishi mumkin:

- turistik obyektlarning elektron xaritasi;
- tarixiy va ekologik obyektlar haqida ma’lumotlar;
- mahalliy xizmat ko‘rsatuvchilar bazasi;
- mehmon uylari va gidlar ro‘yxati;
- virtual ekskursiyalar.

Ushbu tizim Mo‘ynoqning xalqaro axborot maydonidagi ko‘rinishini oshirishga xizmat qiladi.

2. Mo‘ynoq ekologik-tarixiy turizm markazini rivojlantirish

Markaz quyidagi yo‘nalishlarda faoliyat yuritishi mumkin:

- Orol dengizi tarixini yoritish;
- ekologik ta’lim dasturlarini tashkil qilish;
- ilmiy ekspeditsiyalarni qo‘llab-quvvatlash;
- xalqaro konferensiyalar o‘tkazish.

3. Eko-volontyorlik tizimini shakllantirish

Hududda yoshlar va mahalliy aholini jalb qilgan holda:

- ekologik aksiyalar;
- tabiatni muhofaza qilish loyihalari;
- turistlar uchun axborot xizmatlari

tashkil etilishi mumkin.

4. Mahalliy aholi uchun turizm kompetensiyalarini oshirish

Quyidagi yo‘nalishlarda o‘quv dasturlarini tashkil etish tavsiya etiladi:

- gidlik faoliyati;
- xorijiy tillar;
- mehmondo‘stlik xizmatlari;
- raqamli marketing;
- ekologik turizm asoslari.

Bu mahalliy aholini turizm qiymat zanjirining faol ishtirokchisiga aylantiradi.

5. Turistik klasterni boshqarish kengashini tashkil etish

Kengash tarkibiga:

- mahalliy davlat hokimiyati organlari;
- turizm tashkilotlari;
- tadbirkorlar;
- ta’lim muassasalari;
- ekologik tashkilotlar

vakillarini kiritish maqsadga muvofiq.

Mazkur tuzilma hududiy loyihalarni muvofiqlashtirish va natijalarni monitoring qilish vazifasini bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Porter M.E. Clusters and the New Economics of Competition // *Harvard Business Review*. – 1998. – Vol.76, No.6. – P.77–90.
2. Nordin S. *Tourism Clustering & Innovation: Paths to Economic Growth and Development*. – Östersund: European Tourism Research Institute, 2003.
3. UNWTO. *Making Tourism More Sustainable: A Guide for Policy Makers*. – Madrid: World Tourism Organization, 2005.
4. Buhalis D., Law R. Progress in Information Technology and Tourism Management: 20 Years On and 10 Years After the Internet — The State of eTourism Research // *Tourism Management*. – 2008. – Vol.29(4). – P.609–623.
5. Scheyvens R. Ecotourism and the Empowerment of Local Communities // *Tourism Management*. – 1999. – Vol.20(2). – P.245–249.
6. Weaver D. *Sustainable Tourism: Theory and Practice*. – Oxford: Butterworth-Heinemann, 2006.
7. Hall C.M. *Tourism Planning: Policies, Processes and Relationships*. – Harlow: Pearson Education, 2008.
8. OECD. *OECD Tourism Trends and Policies 2024*. – Paris: OECD Publishing, 2024.
9. World Bank. *Supporting Sustainable and Inclusive Tourism Development*. – Washington, DC: World Bank Publications.
10. United Nations Development Programme (UNDP). *The Aral Sea Region: Sustainable Development and Environmental Initiatives*. – UNDP Uzbekistan Publications.
11. United Nations. *The Aral Sea Crisis and Regional Sustainable Development Initiatives*. – United Nations Publications.
12. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining turizm sohasini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari. – Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi: Lex.uz.
13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Orolbo‘yi hududini ekologik va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishga oid hujjatlari. – Lex.uz.
14. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Turizm va hududiy rivojlanish bo‘yicha statistik ma’lumotlar.
15. World Tourism Organization. *International Recommendations for Tourism Statistics*. – Madrid: UNWTO, 2008.